

ІЗ ОПОВІДАНЬ ОЛ. ГАВРИША.

I. Дядько Яким.

Страшена фуга. Третій день мете та й мете; у коліно намело снігу. З хати не можна й носа виткнути — так бе. На вулиці ні душі: все живе поховалось: люде по хатах, скот по хлівах.

Я сидів у волості за столом; писарь копав ся чогось у шахві.

Увійшов дядько Яким.

Се був чоловік год під 60, з білою бородою і чорними з сивиною вусами, середнього росту, трохи згорблений. Вдягнений він був у свитину з домашнього сукна, зпід якої видніла рвана чумарка; на голові пошарпана, облізла, смушкова шапка, повязана білою ганчіркою.

Старий зняв шапку, обтрусив із неї сніг, обітер свою бороду, обібрав із вусів крижини і тоді тілько вклонив ся нам.

Я кивнув йому головою і попрохав сісти.

— Я постою, — одмовив він.

— Що доброго скажеш?

— Нічого доброго! Погано...

— Що там трапилось?

— Нічого, — прошептав він, витираючи хусткою очі. — Нічого! Сором та й тілько!... Се я до вашої милости прийшов: ти наш старшина тепер, ми вибрали тебе через те, що довіряєм тобі... крім того, ти чоловік добрий і ми тебе поважаєм...

Я спостеріг, що дядько Яким заздалегідь приготовив сей початок розмови і ждав, що він скаже далі.

— Я прийшов до тебе, щоб ти запізвав його до суду, або іншим чином заборонив...

— Кого до суду?

— Мого сина Михайла, який мені більше не син!

— Щож він таке зробив?

Старий провів хусткою по очах і подивився у низ, а його ліва рука міцнійше здавила шапку.

— Гріх! Великий гріх! Ох, соромно мені й розказувати!... Смерть, як соромно!... Він мене, свого рідного батька... Дивись, отаким манісеньким я його на своїх руках носив, усім йому догождав!

Дядько Яким був дуже стурбований. Його носиці губи скривились, очі заморгали.

— Сідай, дядьку! — сказав я. — Заспокійся!

Він сів.

— Пиши! — почав він далі. — Запиши се! Нехай усі знають, що старий батько запізвав сина свого до суду, через те, що син вигнав його... з власної хати вигнав! Я сам будував сю хату, як слід построїв, по хазяйськи. Звісно — господарь, як же без свого дому? Я увесь свій вік по хазяйству клопотав... усе для сина старався...

Він замовкі одвернувся. Чутно було, як він схличував.

— Пиши!

Я взяв шмат паперу і написав: „Протокол“.

— Пиши так: Яким Різван обвинувачує свого сина Михайла, якого він вигодував, виростили... Так, так! Виростили! Один Бог знає, як я його беріг і кохав!... Він же у мене один тільки й був!... Я мав надію на старости літ найти в йому утіху, опору... Замісь того він мені говорить... Знаєш ти, що він мені сказав? „Ти старий дурень — каже — через тебе пропадає хазяйство... Я буду жалітися на тебе у суд і прохати-му, щоб тебе одрішили од хазяйства... і геть вислали“. Се він мені говорить, моє дитя!

Старий довго ходив по хаті, далі підійшов до вікна, вітер хусткою спіtnіле скло і почав дивитися.

Видно було, що він плакав, проводючи по очах рукою, в якій держав хустку. Він довго мовчав. Нарешті я гукнув на його.

— Що? — спитав він ледве чутно, подивившися на мене.

— Розкажи мені, як се все було. Сідай.
Він сів.

— Стрівай, я тобі все розкажу!
Голос його дріжав.

— Усе село знає... скілько у мене добра, — а я сам усе се придбав... Дякувати Господеві, у мене всього доволі! Я можу жити, як пан... Один ліс тепера більш 500 карбованців варт... Ліс сей я сам виростив, викохав, як своє дитя.. Кожне деревце я знат, обстригав, підчищав; кожен дубочок у мене ріс прямо, як сувічка! Я думав: усе се дістанеться ся йому, моєму любому синови, — нехай же він ні в чому не терпить недостатків... І слава Богу, у його, здається ся, всього доволі!

— А він щож? Продав що-небудь із твоєї власності?

— Ой, Боже мій! Боже мій!

— Він мабуть продав частину землі?

Старий замахав головою.

— Мені землі не так би жаль було.

— Входить, що він ліс продав?

— Продав і його вже рубають... Не можу я цього бачити... Ох, краще-б я вмер...

— Кому-ж він його продав?

— Тото бо є! Я може не так сокрушав би ся, як би він продав його чесному чоловікови... Він продав його отому розбішації Тимошеви, що ніколи йому й грошей за його не виплатить. Тиміш усе своє хазяйство провів, а тепер і інших хоче з торбами пустити.

Він знову замовк.

— Я обімлів, як почув про се. Мене навіть і дома не було, як він продавав. А коли вже скінчили, мені розказала про се Стеха, його жінка. Я думав, що я з ума зійду. Він продав ліс і без мого, значить, дозволу! Я не міг діждати ся, поки він вернеться з города, щоб спитати його, як се він посьмів розпорядити ся так із мосю власністю... Над вечір він вернувся. Він сказав мені „добривечір“ — і нічого більше! Я його питав: „Чи правда тому, сину, що ти продав ліс?“ „Правда“ — каже. „Та як же ти съмів се зробити?“ „А так — каже — я на се маю право!“ „Чий же по твоєму ліс?“ „Мій“ —

каже. „А не мій?“ „Був — каже — твій, як я був малим. А тепер я в літах і він мій!“

— Потемніло у мене в очах, я ледве здергав ся на ногах. Так, так, синок! „А мені щож тепер робити?“ „Ex — каже — доживай ти тихесенько свого віку, от і все!“ „І ти вже ні на що моого согласія питати не будеш?“ „Ні“ — каже. Тут я вже не міг більше видержати. „Ні — крикнув я — се все мое! Поки ще хоч іскра житя в мене є, я тут хазяїн! Що ти там із мошенником Тимошем сторгував ся, се не мое діло?...“ „Заспокійсь — каже — тату: ліс, який я продав, мій. Я зробив контракта і вже отримав завдаток“. „Деж завдаток?“ — питаю я. „Потратив — каже — се ще на тім тижневи було“. „Віддай йому назад завдаток, роби, що хочеш, а моєго ліса не получиш!“ — кажу.

— Тут він скочив палицю і вдарив мене!... батька!... Так... Присягаюсь Господом Богом, він скочив палицю і вдарив мене.

Лице старого спадахнуло і слізи одна за одною по-котились по його щоках. Помовчавши він спітав:

— Чому-ж ти не пишеш?

— Розкажи все! Тоді я запишу.

— Мене не боліло, як він бив; коли-б хата завалилась на мене, то й тоді-б мене не боліло. Боляче мені було від того, що він, мій Михайло, підняв на мене руку! Ось що мені боляче! Чи розумієш ти се? Як би мені сказали, що зараз настане кінець сьвітови, що все згине і зостануться тільки один я — старий Яким, я швидче повірив би сьому, ніж.. ніж тому, що мій син... Я цілу ніч не міг очей стулити... На серці було так пусто, так холодно... Борони Боже від сього, але у мене на душі було так, мов би у нас хто-небудь умер, або я сам перестав жити. Я був як у тумані...

— Нарешті засірів ся день. Я сидів і курив свою люльку, коли війшов Михайло. Він став у дверях і так злісно подивився на мене. Я схилив голову і плакав. Я не міг вимовити ні слова. „Слухай — сказав він мені — як ти ще раз надумаєш вмішати ся в мої діла, то зараз же геть вплетиш!“

— У мене знов потеміло в очах. „Хто геть вилетить?“ „Ти“ — говорить. „Ні, не я — гrimнув я зіскочивши — а ти, ти, собако!“ Я трохи було не скопив його за горло. Тут прибігла Стеха з страшеним криком; не доведи Боже, як вона кричала! — і кинулась на мене. Я оборонявся. Тоді і син прибіг із мітлою і почав нею бити мене по руках. Обоє вони били мене, аж поки я впав.

Лице старого то блідніло, то червоніло. Він піднявся зі стільця і почав ходити по хаті. Я не сказав ні слова і дав йому час заспокоїтись. Довго ходив він по хаті.

— Краще-б мені в темній могилі лежати, ніж дожити до такого сорому! Ну, скажи сам, чи не краще-б було? До чого я дожив? Сили вже нема у мене, а довго хиба й розум стеряти?

Він знову провів хусткою по очах.

— А тепер що я робити-му, як він мене з двору вигнав?

— Як? він вигнав тебе з двору?

— Вигнав... Тим-то я й прийшов до тебе. Ти наш старшина. Ми тебе вибрали... Що там закон говорить? Має він право мене з двору вигнати? Тоді я у власнім лісі розшукаю собі дубка, петлю на шию та й...

— Не має він права вигнати тебе, дядьку Якиме, не сьміє він сього!...

— Не має права? не сьміє? Так на щож він се зробив?

— Так він справді вигнав тебе?

— Побий мене Бог, вигнав! Я вже дві ночі на соломі спав... у такий холод!

Він простяг до мене свої руки.

— Дивись, як дріжать мої руки від старости й холоду, — бачиш?

Дядько Яким раптом скопив себе за голову, почав рвати на собі волося і плювати на його.

— Сором вам, сором, сідини мої! На голові дурня ви посивіли, дурня, який тепер дріжить від голоду й холоду!

Страшний був вид старого з широко розкритими погаслими очима і піною біля рота...

— Дядьку Якиме!

Мовчить.

— Дядьку Якиме!

— Що?

— Перестань, не годить ся так! Заспокій ся!

— Не годить ся так! А так годить ся, щоб я на старости літ оставав ся голодний і без приюту?

На дворі вив глухо вітер.

— Чуєш? Сю пісню я дві ночі під ряд слухав там, на соломі... Пиши-ж! Запиши все: і те, що я плакав, що я волося на собі рвав. Як що єсть на се який-небудь закон, нехай поступлять по закону. Коли ти мені скажеш: „Дядьку Якиме, по закону ти повинен убити себе“ — я се вишовню! Скажеш: „Ти повинен повісити ся, дядьку Якиме“ — я тут-же повішусь! Тілько по закону, щоб усе будо. Так... перший раз за життя свого переступив я отсей поріг, до сивини я дожив, ні з ким ніколи не судив ся. А тепер... І з ким же! З рідним сином.

Він усе ще дивив ся на мене своїми помутнілими очима і знову розплакав ся.

— Я був такий здоровий... за трьох я міг робити. А тепер уже немає сили, я зовсім ослаб. У мене все болить: і руки, і ноги, і тут, і там... А в груди коле, як голками... Не в мотогу мені більше робити, лежу на соломі, як гнила колода, — бачу: там непорядок, там — гніє, псується ся. Мені-б треба підняти та на місце поставити, як водить ся в хазяйстві, а я не можу, мої руки мене не слухають. Розумієш? Ти пишеш?

— Почав уже.

— Тілько все запиши! Запиши, як я плакав...

Я писав. Він мовчав.

— Можна тут курити? — спитав він.

— Можна.

Він закурив. Згодом він мовчи підійшов до стола.

— Дядьку Якиме!

— Чого?

— Слухай, що я написав.

Я прочитав йому протокола.

— Так ти хотів?

— Так. Але я ще не все сказав. Я хотів ще прибавити, що Стеха гірша сто раз і ненависнійша мені від сина. Вона все лає мене, вона його доводить до того, що

він бе мене... Дітей — і тих oddалила вона від мене. Вони так мене любили. Тілько покажусь будо, вони вже й біля мене: „дідусю“ та „дідусю“. Ох! а тепер старший онук уже кричить на мене: „Не вязни — каже — геть іди!“ Щож далі буде? Певне швидко й діти почнуть мене бити... І все отсе — її робота! Вона нас стровлює. Раніш було вона при мені і рота не съміла роззявити. А отсе одного разу ранком чую, говорить: „Я твого старого собаку більш не можу терпіти. Коли ти його не проженеш, я з тобою жити не хочу. Покину дітей, хазяйство і піду геть!“

— Яка фуга! — сказав увійшовши соцький.

— Страшенна фуга! — мов крізь сон додав дядько Яким.

— Усі дороги замело!

Дядько Яким склонив голову.

— У лісового звіра і то своя берлога єсть... У одного мене нема ніякого притулку!...

І він знову залив ся слізами.

— Дядьку Якиме!

— Чого?

— Єсть у тебе съвідки, як він тебе з дому вигонив?

— Єсть: Радивон, Бугай, Зузуля, Клим...

— Добре.

Я закінчив протокола і ще раз прочитав його Якимови.

— Може ще що-небудь прибавити?

— Ні, нічого більш.

— Ну, добре. Так от ми зипізвемо його до суду і поступимо з ним як слід по законам.

— Так! Тепер прощай!...

Він повернув ся до дверей і почав обвязувати ся хусткою поверх шапки. Але-ж ледве він трохи одчинив двері, як вітер і сніг вірвались у хату. Дядько Якимувесь скорчив ся.

— О, Господи, який холод! І мені знову прийде ся спати на соломі...

Він став і піднявши очі в гору, грізно промовив:

— Ну, Михайлє, мій любий сину! Бодай тобі ніколи не знати щастя! Пошли тобі Боже на старости літ терпіти голод і холод і в чужих людях шукати прихилища і шматка

хліба. Пошли-ж і тобі Господи дожити до такого ненастя, до такого сорому, як дожив ся я, твій рідний батько! Дай Господи, щоб...

На останніх словах Яким зразу обірвав ся, мов би злякав ся чого.

— Ой! — крикнув він. — Господи Боже мій, не слухай мене! Всокхи мені язик за такі слова! Господи, не карай мене, старого дурня! Як? І земля не розвернулась передо мною, щоб проглинути мене?

Він повернув ся до мене і швидко заговорив:

— Старшино, слухай! Віддай мені сю бумагу! Скілько слід заплатити за неї? Візьми! Ось тобі семигривенний!

Він почав шпортати у себе в кишені.

— Помутнілось жабуть у мене в голові, я сам не знаю, що говорю. Що я сказав? Ох, стрівай, стрівай! Правду він казав, що я з ума вижив. Який я батько? Батько, що проклинає своїх дітей!...

Він перехрестив ся.

— Господи, збав мене од грішних помислів! Зле серце має чоловік і злий язик!

Він знову повернув ся до мене; вінувесь дріжав, мов у пропасниці.

— Слухай! ось на тобі 20 копійок! Дай мені сю бумагу! Оддай її мені! На що вона тобі? А я не хочу скаржити ся. Я краще стерплю. Як-небудь, та вже зладить ся! Він лучшим стане, я знаю! Не дастъ же він рідному батькови умерти з голоду і холоду.

Сердечний дідок здається збожеволів. Він неспокійно оцирав ся, лице його скривилось. Він кинув два гривенники на стіл і взяв протокола. Руки його дріжали.

— Можна? — спитав він.

— Візьми! — сказав я.

— Спасибі! Одного ще тілько прошу у тебе, не говори йому про се, а ні-ні... наче я й не був у тебе.

— Добре.

— Спасибі тобі!

Він зімняв протокола в руках і порвав його на маленькі клапті.

— Бачиш! Нехай ніхто не знати-ме, що я приходив жаліти ся! Адже ти нікому не скажеш?

— Ні, ні, дядьку Якиме!

— Ну й гаразд! Тепер я піду. Я піду прямо до дому. Нехай йому Бог поможе у продажі. Слава Господеви, що є що продавати, — у його ще доволі остаеть ся. Тілько-б Господь здоровля дав! Правда?

І не дожидаючись моєї одповіді, старий почав далі:

— Одного я тілько боюсь, що Господь може почув мої слова... Чи довго до гріха? Я дуже гарячий, а з гарячу можу Бог знає чого наговорити. Як легко тоді свою душу погубити. Деж се моя палка? Ага! Ось вона! Тепер прямо до дому! Ще раз прошу тебе: будь ласка, нікому не згадуй про се, а особливо йому! Спасибі тобі за кло-поти і прости мене Христа-ради!

— Прощай, дядьку Якиме!

Він одчинив двері і вийшов.

До краю здивованій такою глибокою любовю нещасного батька, я вийшов слідком за старим і довго провожав його очима. Він ішов увесь зігнувшись, безперечно кутаючись у свою драну свитину і міцно обпираючись на палку.

Метіль не вгамовувалась і вітер усе так-że страшенно вив.

II. Верба.

Казка на позичену тему.

Давно се було.

Підняв ся з Чорного моря сердитий вітер і почав він дути у широкі лимани. Ні бистрому Дністрови, ні сьвітлому Бугови, ні самому батькови старому Дніпрови не стало давньої волі виливати у глибоке море свої води, і повернули ся ріки назад і, розсердившись, високо підняли над берегами каламутні, буйні хвилі. Дністер зілляв ся з Бугом, Буг — з Дніпром, менчі річки пішли за старшими братами, і — гой-гой! Де степи були, розлилося друге море. Де ходили зі скрипучими возами круторогі воли, де добрі молодці чумакували, по тим шляхам

поплили тепер осетер та білуга, витрішивши очі на невидані земні чуда, що затопила вода: на хати й церкви, на отари й ниви, на вишневі садочки й баштани з кавунами та динями, на млини й на вітряки, на козака з люлькою, на бабу в запасці, на дитину в сорочечці, на Жида в корчмі.

Багато людей потонуло, а багато і живими занесло у свій простір сердите море. Ні, то не так щось чорніє над водою, то видніється кладка, а на тій кладці — баба. Як стала вода підіймати ся, була баба на річці: прала, праником била чоловікову сорочку; ударила сизая хвиля і одірвала кладку... Поплила баба, як була, з праником і з сорочкою, далеко-далеко, — аж у ті землі, де сонечко домує, де воно, яснеє, після жаркого дня лягає одпочивати на зелену мураву під блакитнєс небо. Сонце спить, а місяць кругом його ліжка вартовим ходить — дивить ся, щоб часті зірочки, що твої діти малі, не гравись, ясного сонечка своїм пустуванням не будили.

Як попала баба у невідоме сонячне царство, обімліла і ледве жива зосталась: такі дива там побачила! Але потім опамяталась, огляделась, роздумала, і став немилим їй білий сьвіт: дитину вона згубила, чоловіка немає, батько з матірю далеко, а кругом — хоч би людина жива! Тільки місяць по небу ходить і косо поглядає на бабу жовтими очима.

— До цього часу у нас чоловічого духу нінюхом, ні вухом не почуєш, ні очима побачиш, а тепер — на тобі! Живцем-живісенька відкілясь узялась бісова баба!

Ходить місяць, думає сю думу, а сам мовчить. І все мовчить. Верби не шумлять, вода не хлюпоче. Як ударить ся баба грудьми об сиру землю-матінку, як завиє:

— Гіркая-ж ти доле моя! І на що я дурна баба жива зосталась? Краще-б же мені сироті плигнути з кладки до риб у синє море... Ой, лишечко! Деж моя дитина, деж моя дружина?

Голосить баба не годину, не дві, а цілу ніч; та так голосить, що зірочки миготять із переляку і шепочуть одна одній:

— Ой, дівчаточка, розбудить вона нам яснеє сонце!

Потяглось сонечко на своїм муравчатім ліжкови і розсипалось по сьвіту золоте проміння; піднялось воно, обіперлось щільною об землю, глянуло суворо по небу ясними очима, — і місяць потуск і поблід, як винуватий, зірочки полохливою отарою побігли з неба, а хмари, там десь аж за сопцем, почервоніли, мов би засоромились; як же се так сталось, що не дали сонечкови спокою? як ж рано заставили його почать ясний день!...

Перелякалась баба. Ще-б тобі! — стойть перед нею само ясне сонце, що твій добрий козак, і так уперто на неї дивить ся.

— І чого ти, дурна бабо, репетуеш? хиба тобі не подобається ся тут? боїш ся, що плохе житя буде? Е, ні! Твоя Вкраїна перед моїм царством — мов зима перед літом. У мене тут ні голоду, ні холоду, ні нужди, ні роботи, ні сіву, ні неврохаю, ні подушного, ні рекрутчини, — живи, як у Христа за пазухою! А ти плачеш і розбиваєш мені сон! Подумай: чи гаразд же буде мені, сонцеви, дякуючи тобі, ходити заспаному, мов на похмілля парубок? Шлях мій над землею великий, і всякі люди мене бачуть, а у мене очі злипають ся, наче хто віка медом намазав!

— Ой, як же мені не крикати, ясне сонце? — одмовляє баба. — Нема у мене дружини моєї, ні дитини моєї, нема батька, нема неньки, ні біленької хатинки! Осталась я одна-однісенька сиротою на сьвіті.

Замислилось сонечко і, подумавши, говорить:

— Торкни лівою рукою оте дерево...

Торкнула баба дерево рукою: еге! дерева як не було, а замість його — високий віз; на возі дитина сидить, бублик гризе; за возом чумак бреде; у смолі сорочка, у дьогті штани, в зубах люлька... Іде та на волів погукує: „Цоб! цоб! сиві-круторогі!...“

— Та тож мій Опанас! — скрикнула баба.

А чумак до волів:

— Тпру!... Тю, скажені!

Встромив пугу в землю і каже:

— Отсе добре, жінко, що ти не втопилася, бо я вийшов у дорогу не поспідавши, і хочу істи, як наш Рябко,

бісів цуцик. Топи, моя ластівко, піч, та годуй чоловіка борщем.

Зажили Опанас із жінкою і дитинкою на краю сьвіта, як у царстві небесному. Чи довго, чи коротко вони так жили, але заскучав Опанас без людей.

— Щож се за край? — жаліється ся. — Нема ні базарю, ні сусід, ні шинка... Тут умреш, так і на поминки нікому прийти!

І почав він, щоб не скучно було, лупити свою жінку. Жінка в слізозі; а так як вийшла у їх ся тамошня нічю, то сонечко знов переполошилось.

— Ну, що там? — закричало воно зі свого ліжка на Опанасову жінку. — Чи мені знову підіймати ся з першими півнями? Чоловік у тебе єсть, дитина єсть, — кого ще треба?

— Нікого мені не треба, ясне сонечко, хиба чи не буде твоя ласка подарувати мені пару молодиць-сусідок, щоб було мені безталанній з ким словом перекинути ся, кому пожаліти ся на розбішаку-чоловіка. Чоловік мій, як там був шибеник і пяниця, таким і тут зостав ся: затоскував, катової душі віра, за своїм товариством-гультяями, а мої ребра в одвіті.

— Дурна ти! — сказали сонце. — Хлба я не показало тобі дерева, з якого можна зробити яку хочеш кумпанію? Іди, уйми свого Опапаса, та щоб я більше вас і не чуло, а то буде вам!

Опанас, попобивши жінку, заснув. Проснувшись — очам не вірить: народу кругом, як на ярмарку! Та все знайомі, та все камрати-приятелі! Ось і пан голова, і пан староста, і сусід Остап Козолуп із жінкою і молодим Козолупенком, і кум Охрім, і старий корчмар Янкель зі своєю балабустою і Жидинятами: стоїть на кілімі, таласом покрив ся, заповіді на лоб навязав, — молить ся... Ге-ге-ге! то-то славно! усе село, що потонуло там, за спнім морем, воскресло і стоїть на ногах, як живе.

І почали усі ті люде у-купі жити-поживати та добра наживати. Що день, то більше їх у соняшному царстві: ростуть, як печериці після дощу. Треба козакови наймита, хазяйці — наймичку, бють чолом Опанасовій жінці:

— Пані-матусю! будьте ласкаві — дайте доброго парубка, чи добру дівку до нас у двір!

Піде Опанасова жінка в ліс, доторкнеться до того дерева, що їй сонечко показало, — „ось вам і наймит з наймичкою, добрій люді!“

Садки посадили, криницю викопали, ще й журавля поставили, церкву построїли, млин, Янкель шинок одкрив... Не житя, а так таки масниця!

Прийшов великий празник — Свята Тройця. Убра-лася-розрядилася Опанасова жінка: квітчаста на її плахта, корсетка з найкращого зеленого сукна, уся червоними квітками розшита, завіска і білі рукави шовком повишивані, усякими колірами одливають, коральове намисто з дука-чем, — король, а не баба! Іде вона до церкви, виступає червоними чобітками на срібних підковах, — усі їй до-рогу дають, шапку перед нею здіймають, кланяють ся їй до пояса, бо як же таки дітям не почитати своєї рідної матери? А коли розсудити по правді, то Опанасова жінка була усьому селу замісь матері.

Входить баба у храм божий і бачить: на її місці — самому почотному — стоїть незнайома молодиця, така видна в себе, велика та ограйдана, а лице темне, як у Волошки, і суворе; брови над перенісям зрослися.

— Одступи геть! — сказала Опанасова жінка.

Мовчить молодиця, наче в рот води набрала і ні з місця. Розпалілось серце у Опанасової жінки.

— Хто ти така, молодице? — каже вона. — Відкіля ти взялась, що наважилася ставити мені ногу на чоботи? Треба знати би вороні своє сідало, то воно-б краще було!

— На займай мене, бабо! — похмуро одповіла мо-лодиця. — І тобі, і мені від того краще буде.

— Як же не зайняти! Геть піди з моого місця! Я старша тебе!

— Неправда твоя, Опанасова жінко! — усе так-же поважно одповідала сувора молодиця. — І старша я від тебе, і більшого почуту варт.

Засьміялась Опанасова жінка.

— Дотепна-ж ти на жарти, моя красуне, та жартам тут твоїм не місце! Бачиш, скілько тут людей? Усе се мої

діти, і всі вони, як одна душа, почитають мене за матірь, а ти чим похвалиш ся?

— І дітей у мене більш твого, Опанасова жінко! Не просту молодицю ти бачиш перед себе, а саму Матірь-Сиру-Землю.

Злякалась Опанасова жінка, одступила було... але бабське серце взяло верх над розумом.

— А мені яке діло? — закричала вона злісно. — Хоч би ти й справді буда Мати-Сира-Земля? Не я до тебе, а ти до мене прийшла не звана, не прохана, да ще мене, хазайку, з місця зганяєш! Геть піди! Я тут пані, а тебе ми не знаєм і знати не хочем!

І зіпхнула Матірь-Сиру-Землю з почетного місця. Подивилась Мати-Сира-Земля глибокими темними очима, і — мов залізні бруся покотились із камінної гори — загуркотів її голос:

— Дурна ти, чванлива бабо! Не вміла ти пошанувати мене у себе, так я-ж по своєму пошаную тебе у твоєму дому, і не вирвати ся тобі із моїх рук, доки съвіту-сонця!

Кинулась Опанасова жінка тікати, — не тут то було: ноги як приросли. Дивить ся вона навколо себе помутнілими од жаху очима: ні церкви, ні людей. І в-шир, і в-подовж, з переду й з боків тягнеть ся зелена рівнина; кулики перелітають із одного місця на друге; небо сірата кисле — наче в Литві. Глянула баба на себе: ноги загрузли по коліна в болото, сіра кора повзе од землі в гору по білому тілу... доповзда вже до пояса... Ще трошки — і буде Опанасова жінка не баба, а дерево: те саме, з якого вона воскресила у невідомій країні своє село.

Заголосила сірдешна баба:

— Матінко-Сира-Земле, прости! Не погуби мене, безрозсудну!

І знову пробуркотів залізний голос:

— Не я тебе гублю — губить тебе похвальба твоя! Було-б не хвалити ся тобі своїми дітьми, що з верби набрада, не була-б ти тепер сама вербою.

І вдягла сіра срібляста кора Опанасову жінку: тіло зробилось деревом, ноги — корінням, підняті до неба руки — двома товстими гильками, волося, що в передсмертний час до гори піднялось — молодими віточками. Замісь баби похилилась над болотом сїда, розкидиста верба...

Від тієї верби і пішли верби по всьому божому сьвітови; скілько дітей було у Опанасової жінки, стілько й верб родилось від того дерева; і як легко Опанасова жінка переробляла верби на людей, так-же легко приймають ся скрізь із верби гилки.

Встроми в осени на берегу ставка або коло криниці в землю вербову гилочку: вона зазеленіє до весни. Рік, другий, третій, — глянь, над твоїм тихим ставом уже нахилилась круглим гиллястим шатром верба. Нахилилась, стоїть як із срібла вилита і тріпочучи шумить під вітром своїм блідо-зеленим, з сивиною, листом, мов би нагадує далеке минуле, мов би плаче ся на свою гіркую долю.

